

виявлення, аналізу та оцінювання) психологічних умов виконання бойових завдань, здійснення психологічної підтримки військовослужбовців та проведення психологічної реабілітації з особами, які пережили травмуючу дію психогенних факторів.

Список використаних джерел

1. *Военная психология: методология, теория, практика* : в 2-х кн. Кн. 2. – М. : ВУ, 1998. – С. 212-219.
2. *Караяни А. Г.* Психологическое обеспечение боевых действий личного состава частей Сухопутных войск в локальных военных конфликтах / А. Г. Караяни. – М. : ВУ, 1998. – С. 97-99.
3. *Макнаб К.* Психологическая подготовка подразделений специального назначения / К. Макнаб ; пер. с англ. Ю. Бондарева. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 384 с.
4. *Столяренко А. М.* Экстремальная психопедагогика / А. М. Столяренко. – М., 2002. – С. 44-56.

УДК 316.61

Н.С. Левицька, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглядається економічна культура як складова професійної компетентності фахівця соціальної сфери. Дається визначення поняттям, робиться характеристика рівнів економічної активності фахівця.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна компетентність фахівця соціальної сфери, економічна компетентність фахівця соціальної сфери, економічна культура.

В статье рассматривается экономическая культура как составляющая профессиональной компетентности специалиста социальной сферы. Дается определение понятиям, делается характеристика уровней экономической активности специалиста.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная компетентность специалиста социальной сферы, экономическая компетентность специалиста социальной сферы, экономическая культура.

The article deals with economic culture as an expert's professional competence component. Defines a concepts, characteristic of specialist's economic activity levels.

Key words: professional competence, professional competence of social sphere specialist, economic competence of social sphere specialist, economic culture.

Постановка проблеми. Ступінь наукової розробки проблеми економічної культури як результату цілеспрямованого формуючого впливу на особистість дозволяє вивчати це явище в аспекті професіоналізації. Дослідження економічної культури як компонента професійної компетентності фахівця зумовлює інтерес наявними в нашому суспільстві змінами: від моделі економічних відносин до ціннісної переорієнтації та побудови нових сценаріїв поведінки за умови соціально-економічного ризику.

Актуальність цього дослідження безпосередньо пов'язана з продовженням реформування більшості галузей господарства нашої держави відповідно до взятих зобов'язань перед міжнародною спільнотою з метою забезпечення сталості розвитку суспільства. Соціальна сфера в цьому ключі відіграє дуже важливу роль, оскільки від рівня компетентності та ефективності роботи її фахівців залежить соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-економічний добробут населення країни.

Прийнята в серпні 2012 року Стратегія реформування системи надання соціальних послуг вказує на аспект економізації ресурсів, що має на меті забезпечення підвищення якості та ефективності надання соціальних послуг завдяки розвитку конкурентоспроможності соціальних установ, розвитку особистісного ринку фахівця соціальної сфери.

Також реформування соціальної сфери спрямоване на формування соціального підприємництва та активної співпраці з бізнесовими структурами для стимулювання укорінення в нашій державі корпоративної соціальної відповідальності. В цьому аспекті вважаємо необхідним дослідити економічну культуру майбутнього фахівця соціальної сфери як складову його компетентності.

Метою статті є висвітлення результатів теоретичного дослідження економічної культури як складової професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Теоретичний аналіз проблеми. Для більш ґрунтовного дослідження заявленої теми вважаємо доцільним здійснити аналіз таких понять: професійна компетентність, професійна компетентність фахівця соціальної сфери, економічна культура, економічна складова професійної компетентності фахівця соціальної сфери, конкурентоспроможність фахівця.

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «компетентність» визначає так: 1. Властивість мати достатні знання в якій-небудь галузі; бути добре обізнаним, тямущим, кваліфікованим. 2. Поінформованість, обізнаність, авторитетність [1].

Аналіз цього поняття в зарубіжних словниках (Тлумачний словник С. Ожегова, Великий оксфордський тлумачний словник, Словник іншомовних слів) дає такі результати: авторитетність; поінформованість; обізнаність; правоздатність; володіння знаннями для судження про що-небудь; достатня поінформованість, необхідна для вирішення питань у знайомій галузі та можливість здійснювати ґрунтовні судження з приводу визначеного кола явищ.

А. Маркова визначає професійну компетентність як сполучення психічних якостей, певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю та вмінням виконувати певні трудові функції [5].

Отже, змістовним наповненням компетентності фахівця є: рівень базової та спеціальної освіти, практичний досвід, уміння поєднувати життєві та професійні ролі, розуміння наслідків впливу на конкретну ситуацію та особистість.

Не є винятком соціальна сфера, фахівцеві якої доводиться здійснювати свою професійну діяльність у системі «людина – людина». Вплив на особистість клієнта, а отже, і на його скрутну життєву ситуацію, зумовлює певні вимоги до компетентності фахівця.

Щодо професійної компетентності соціальних працівників, то А. Капська розглядає її як інтегративне особистісно-діяльнісне новоутворення, що являє собою збалансований комплекс знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтирів, психологічних якостей, професійних позицій та акмеологічних варіантів [10].

Вимога відповідності морально-етичним засадам професії вказує на важливість формування внутрішнього світу людини, що набуває особливої ваги в період активних суспільних трансформацій.

Нагальна необхідність зміни моделі суспільного розвитку і відповідно стратегій соціально-економічного поступу людства в цілому та українського суспільства зокрема зумовлює появу нових соціальних ролей та статусів, які пропонуються суспільством індивіду, розширення спектра духовних цінностей, соціальних вимог, вияв людиною таких якостей, як ініціативність, діловитість, самостійність, цілеспрямованість, рішучість, мобільність. Увібравши все вищезазначене, людина може долучитися до поля економічної діяльності як активно діючий суб'єкт.

Саме процес входження індивідом в економічні відносини через інтеріоризацію економічних цінностей суспільства є економічною соціалізацією.

Дослідженням економічної соціалізації у зв'язку з аналізом економічних цінностей суспільства займаються співробітники лабораторії соціальної психології інституту пси-

хології ім. Г.С. Костюка. Розгляд економічних цінностей особистості, в такому випадку, здійснюється не тільки як складної загальної системи цінностей, а й як системи окремих елементів, зумовленої індивідуально-психологічними особливостями [3].

Розглядаючи процес економічної соціалізації в аспекті професіоналізації, то певний рівень економічної компетентності можна визначити як економічну соціалізованість. Останнє поняття трактується як відповідність людини соціально-економічним вимогам, які пред'являються до певного вікового етапу, і наявність особистісних і соціально-психологічних передумов, що забезпечують нормативну поведінку [8].

З огляду на особливості акцентованого нами реформування соціальної сфери нашої держави та структурну побудову установ і закладів соціальної роботи, що налічує загальнодержавний, регіональний (обласний) та місцевий рівні впровадження, варто сказати, що особистість фахівця може виступати активно діючим суб'єктом зазначених економічних щаблів.

Також думку про можливість розгляду суб'єкта економічної діяльності на макро-, мезо- і мікроекономічному рівні аналізу знаходимо в працях вітчизняних науковців [2; 7]. Беручи до уваги це твердження, спробуємо охарактеризувати рівні економічної активності фахівця соціальної сфери.

Мікрорівень. У своїй практичній діяльності фахівцям управлінської праці та соціального захисту населення, управлінської пенсійного фонду, центрів зайнятості та інших установ у межах професійних обов'язків та функціонального навантаження доводиться мати справу з фінансово-економічними процедурами: перевірка особистих фінансових даних клієнта; нарахування та виплата передбаченої чинним законодавством матеріальної допомоги, виплати; розроблення та допомога в реалізації плану дій по вирішенню складної життєвої ситуації; залучення різного роду внутрішніх ресурсів як базової установи, так і установ-партнерів.

Мезорівень. Узагальнюючи особливості діяльності фахівців соціальної сфери на обласному (регіональному) рівні, можна окреслити виконання таких завдань: акумуляція даних з місцевого рівня з метою аналізу існуючих тенденцій; контроль та нагляд за правильністю використання бюджетних коштів підвідомчими органами; внесення пропозицій та рекомендацій відомчим міністерствам щодо запровадження, продовження, припинення конкретних цільових програм, проектів та інше.

Макрорівень. Фахівці соціальної сфери, які працюють на загальнодержавному рівні, з огляду на функціональний репертуар займаної посади, стикаються з: узагальненням статистично-аналітичної бази інформаційних даних, як основи для розроблення державних цільових програм та проектів; формуванням основних стратегічних і оперативних цілей та завдань державної соціальної політики; визначенням ключових етапів реалізації та континууму основних заходів по проекту / програмі; складанням коротко- та середньострокових прогнозів розвитку соціально-економічних процесів українського суспільства, а також доцільності й ефективності впровадження розробок; безпосереднім процесом впровадження та моніторингом результатів.

Варто зазначити, що весь світ зачіпають глобалізаційні процеси. Безумовно, виникнення транснаціональних корпорацій є також складовою частиною цього явища. Фахівці соціальної сфери на макрорівні як суб'єкти економічної діяльності починають взаємодіяти з представниками багатьох країн, міжнародних організацій та подібних корпорацій, зважаючи на ті явища і процеси, які відбуваються у світі з тенденціями на майбутнє.

Здійснивши аналіз особливостей економічної активності фахівця соціальної сфери на різних її рівнях, можна окреслити саме економічну складову професійної компетентності фахівця. Таким чином, вона має включати такі компоненти: 1) базові та спеціальні знання, отримання яких відбувається у ході вивчення таких навчальних дисциплін у межах здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр» та «Спеціаліст»: «Основи економі-

чних теорії», «Соціальна статистика», «Економіка соціальної роботи», «Організація бухгалтерського обліку діяльності установ соціальної сфери», «Економічний аналіз діяльності установ соціальної сфери», «Ревізія і фінансовий контроль діяльності установ соціальної сфери»; 2) економічні уміння, що формуються за допомогою введення практичного компонента в начальний процес; 3) економічні навички, що набуваються під час регулярного виконання покладених на фахівця функцій; 4) ціннісні орієнтації, що мають співвідноситись з етичними засадами професії та вимогами ринкових відносин.

Отже, виконання професійних обов'язків фахівцем соціальної сфери, у тому числі й в економічних питаннях, можливе завдяки оволодінню сумою знань, умінь, навичок та інтеріоризації притаманних сучасному суспільству цінностей. Останні формуються під впливом нагромадженого людством суспільного досвіду, що є результатом діяльності попередніх поколінь, і може слугувати умовою соціалізації особистості. Подібне стає реальним за умови трансформації суспільного досвіду з результату діяльності в нову форму активності, діяльності особистості, визначення його мірилом нової системи відносин та відповідно елементом культури.

Подібну думку зустрічаємо в роботах В. Москаленко та В. Циби. Науковці, описуючи діяльнісну суть людини, вказують на те, що особистість виявляється не тільки через «набір» діяльностей-ролей, а й через ставлення людини до світу, тобто через її світогляд [11].

Саме в практичній діяльності особистості визначається реальний ступінь розкриття та реалізації соціальних (сутнісних) її сил, що може слугувати критерієм культури особистості. Отже, культура особистості залежить як від ступеня впливу суспільства на особистість (засвоєння культури), так і від ступеня впливу особистості на розвиток культури.

Вітчизняними науковцями обґрунтовано положення про те, що показником економічної соціалізованості особистості є її економічна культура [3].

Взагалі, економічною культурою в широкому розумінні є характеристика способу та рівня життєдіяльності людини у сфері економіки. Рівень домагань конкретної людини та відповідно її поведінка багато в чому залежать від цінностей та моральних норм, у світлі яких особистість обертається достатньо тривалий період свого життя.

О. Міщенко вважає, що входження молодого людини в систему зв'язків та відносин економічної сфери суспільства значною мірою визначаються її економічною культурою, яка є результатом економічної соціалізації [6].

Економічна культура особистості є економічним світом людини, що існує як єдність предметно-речового та психічного, в якому віддзеркалюється особистісний розвиток людини. Цей економічний світ особистості включає діяльність і всю сукупність її зв'язків у сфері економічної реальності (виробництва, заощадження і споживання матеріальних благ) і може розглядатись як певний соціально-економічний простір, що визначає стратегії економічної поведінки людини, способи економічної діяльності, задає індивідам як суб'єктам економічної діяльності їх ставлення до світу в цілому [6; 7].

Скориставшись моделлю економічної соціалізації, за її аналогією вітчизняні науковці [3] запропонували структурну модель економічної культури особистості. Вона складається з когнітивного, афективного (емоційного) та конативного компонентів.

Когнітивний компонент ціннісних економічних репрезентацій пов'язаний з усвідомленням і раціональною осмисленістю суб'єктом різних сторін економічної реальності, результатом яких є сукупність уявлень і знань у цій сфері. Цей компонент включає в себе загальні економічні знання, економічні норми і цінності, які особистість засвоює в процесі соціалізації.

Емоційний компонент являє собою емоційне ставлення людини до економічної реальності. Він представлений у ціннісних економічних репрезентаціях як сукупності суб'єк-

тивних, емоційно забарвлених думок і оцінок різних сторін економічної реальності. Емоційне ставлення до економічної реальності може бути як позитивним, так і негативним.

Конативний (поведінковий) компонент економічних репрезентацій представлено у свідомості суб'єкта у вигляді мотивів, цілей, спрямувань, намірів і готовності суб'єкта до здійснення економічної діяльності. Поведінковий компонент відображає зразки економічної поведінки, які людина засвоїла і присвоїла на певному етапі життєдіяльності.

Особистість з достатнім рівнем економічної культури може бути спроможною вирішувати глобальні проблеми локальними діями та рішеннями. Ціннісний аспект формування особистості в цьому контексті є надзвичайно важливим. Особливу увагу йому слід приділяти в умовах здійснення цілеспрямованого впливу на молоду особистість. Враховуючи тенденції розвитку сучасного суспільства, особливості ведення світового господарства та потребу в підготовці конкурентоспроможних спеціалістів, повинно відбуватись відповідне змістовне наповнення освітньо-виховного процесу.

Саме цим і зумовлюватиметься успіх процесу економічної соціалізації, що співвідноситься з відповідністю особистісних потреб з вимогами суспільства.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави для таких узагальнень. По-перше, професійна компетентність фахівців соціальної сфери вмщує в собі, на рівні із знаннями, вміннями та навичками, також і специфічні ціннісні орієнтири, що відображають морально-етичні засади професії.

По-друге, фахівець соціальної сфери може виступати активно діючим суб'єктом на макро-, мезо- та мікроекономічному рівні, що вимагає від особистості відповідного рівня економічної компетентності.

По-третє, фахівець соціальної сфери з адекватним рівнем економічної культури може бути спроможним вирішувати глобальні проблеми локальними діями та рішеннями.

Список використаних джерел

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : ВТФ «Перун», 2005. – С. 1728.
2. *Дембицька Н.* Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2. – С. 49-59 ; № 3. – С. 53-67.
3. *Економічна* соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / заг. ред. В. В. Москаленко. – К., 2008. – 336 с.
4. *Зубіашвілі І. К.* Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / Ірина Костянтинівна Зубіашвілі ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2009. – 16 с.
5. *Маркова А. К.* Психологія професіоналізму / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 204 с.
6. *Мищенко О. О.* Економічна культура особистості як результат економічної соціалізації / О. О. Мищенко // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 1. – С. 265-272.
7. *Москаленко В. В.* Особливості соціально-психологічних чинників економічної культури особистості / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – № 5. – С. 26-39.
8. *Москаленко В. В.* Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – Вид. 2-ге, випр. та доповн. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 688 с.
9. *Про схвалення* Стратегії реформування системи надання соціальних послуг [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 556-р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>.
10. *Соціальна* робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
11. *Циба В. Т.* Обґрунтування суб'єктності особистості: системний підхід / В. Т. Циба, В. В. Москаленко // Українська психологія: сучасний потенціал : матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.) : у 3-х томах. – К. : ДОК-К, 1996.